

САВЕТОВАЊЕ О ПРАВНОМ АСПЕКТУ ОСТВАРИВАЊА УСТАВНОГ ПРАВА ЧОВЕКА ДА СЛОБОДНО ОДЛУЧУЈЕ О РАЂАЊУ ДЕЦЕ

Савезна конференција ССРНЈ — Савет за планирање породице Југославије, заједно са облицима деловања за планирање породице републичких и покрајинских конференција ССРН и Савез удружења правника Југославије организовали су 6. и 7. октобра 1977. године у Охриду саветовање на тему *Правни аспект остваривања уставног права човека да слободно одлучује о рађању деце*. Саветовање је радило у три тематска подручја:

I „Остваривање уставног права човека да слободно одлучује о рађању деце у области социјалне политике и породичног права”.

II „Остваривање уставног права човека да слободно одлучује о рађању деце у области здравства”.

III „Интегрисање садржаја у вези са нормативно-правним аспектом остваривања уставног права човека да слободно одлучује о рађању деце у наставне програме и планове правних факултета и сродних виших и високих школских установа”.

Учеснике саветовања поздравили су: Марјан Рожич, секретар Савезне конференције ССРНЈ, Новко Ангеловски, претседник Општинске конференције ССРН Охрида. Учеснике саветовања такође је поздравио и дао кратко уводну реч др Дарко Чернеј, претседник Савеза удружења правника Југославије.

Уводну реч поднела је Невенка Петрић, претседник Припремног одбора саветовања и потпредседник Савета СК ССРНЈ за планирање породице Југославије.

У раду саветовања учествовао је велики број правника, лекара, економиста, социјалних радника, социолога, политиколога, демографа и других научних и друштвено-политичких радника из република и покрајина и органа, организација и установа у Федерацији.

За саветовање је припремљен 41 реферат.

У припремама овог саветовања имали су се у виду завршни ставови два претходна саветовања са сличном тематиком, одржана у организацији Савета СК ССРНЈ за планирање породице Југославије, чиме је постигнут континуитет друштвено-политичке акције у овој области. То су била саветовања: „Сметње у остваривању уставног права човека да слободно одлучује о рађању деце — у области здравства, социјалне заштите и законодавства” (Блед, 1974.) и „Задаци високог школства на хуманизацији односа између полова” (Сплит, 1975.).

На саветовању након живе дискусије донети следећи закључци:

I

Учесници саветовања оценили су да је интердисциплинарни приступ правном аспекту уставног права човека да слободно одлучује о рабању деце био одговарајући начин за размену мишљења о веома актуелним питањима у овом домену.

Учесници саветовања су пошли од права и слобода човека, усвојених у Уставу СФРЈ и уставима република и аутономних покрајина, у функцији самоуправне позиције радног човека, која му омогућује да слободно управља својим радом и његовим резултатима и одлучује о свим другим друштвеним пословима. Право човека да слободно одлучује о рабању деце је, у контексту свих његових уставних права и слобода, значајан део самоуправне позиције радних људи и грађана. Стога су учесници саветовања посебан значај и пажњу посветили следећем питању: како нормативним путем обезбедити да могућност остваривања права човека да слободно одлучује о рабању деце постане део личних слобода и права човека и део његове самоуправне позиције у нашем социјалистичком самоуправном друштву.

Право човека на слободно одлучивање о рабању деце, у контексту уставних права, слобода и дужности, даје посебно широку основу за друштвено-политичку и другу акцију у остваривању самоуправне позиције радних људи и грађана, па су стога учесници саветовања у овој акцији посебан значај дали следећем:

Како право човека да слободно одлучује о рабању деце, у оквиру развоја политичког система социјалистичког самоуправљања, путем нормативног регулисања, доводити у функцију да служи радном човеку у његовој самоуправној позицији, како би, слободно управљачки својим радом и његовим резултатима, могао и пуније да остварује своје право на слободно одлучивање о рабању деце?

У процесу нормативног регулисања на уставним основама — на свим нивоима — покренуте су широке расправе о могућностима да се у анализама постојећих и предлозима нових правних и других института одреди њихова улога, позитивна као и негативна, и њихов могући допринос остваривању права човека да слободно одлучује о рабању деце, као и у домену хуманизације односа између полова.

Може се рећи да је започета нормативна разрада уставне одредбе из члана 191. Устава СФРЈ и одговарајућих одредаба републичких и покрајинских устава отворила извесне дилеме. У разјашњавању присутних дилема, аргументацији предлога и размени мишљења и ставова, презентирани прилози за ово саветовање значајан су допринос.

Задатак правног система у нашој земљи, после доношења Устава из 1974. године, састоји се у још већем проширивању и сталном позитивном померању граница људских права и слобода у самоуправном друштву, и у области биолошке репродукције као дела друштвене репродукције, са циљем да се што више обогати и хуманизује садржина односа између мушкарца и жене, родитеља и деце, да се створе што повољнији услови за слободно и одговорно родитељство и да сва деца која се роде буду жељена и вољена и да имају срећно детињство.

У настојању да се за активна питања и дилеме набу најадекватнија решења, у оквиру тематских подручја, укаzano је поред осталог, на следећа питања:

II

У оквиру првог тематског подручја:

Остваривање уставног права човека да слободно одлучује о рађању деце у области социјалне политике и породичног права

Нормативно-правни систем у области шире схваћене социјалне политике и породичног права има несумњив значај у остваривању уставне одредбе о слободном родитељству.

У свим републикама и покрајинама већ постоји значајна законодавна активност, како у оквиру надлежности самих република и покрајина тако и у оквиру самоуправних организација и заједница, на даљој свестраној разради и спровођењу у пракси овог уставног начела.

Уставно право на слободно родитељство у већини нормативних аката сматра се као ново лично, субјективно право човека са веома богатом и сложеном садржином, а не као елемент државне популационе, социјално-економске или једино правне политике, мада има и тенденција на сужавање значаја и домета ове уставне одредбе.

Задатак законодавства у овој области је такође да пренесе у овај домен људских права друштвене напоре да се радни човек, као самоуправљач и као члан породице, и у овој области доведе у позицију да може лично и друштвено активно утицати на усмеравање друштвене политике у правцу стварања услова за слободно и одговорно родитељство у свим структурама самоуправног друштва: у организацијама удруженог рада, месним заједницама, самоуправним интересним заједницама и у друштвено-политичким заједницама — од општине до Федерације.

Веома је широк распон могућности примене уставног начела о слободном родитељству у свим областима друштвеног и економског развоја (у економској, стамбеној, васпитној, образовној, социјалној, здравственој политици, итд.). Законодавство у свим овим областима мора да води рачуна о стварању оптималних могућности свим грађанима за остваривање њиховог уставног права на слободно родитељство и да уграђују све оне погодности које би омогућиле и олакшале вршење овог права.

У том широком распону целокупног друштвеног развоја, посебни задаци законодавства треба да се остварују у области социјалне политике и социјалне заштите, као њеног дела, и то: на посебној заштити материнства, заштити жене и омладине у радном односу, на дечјој заштити, на подруштвљењу породичних функција, на оснивању свих установа намењених породици, домаћинству и деци, итд. Зато је потребно да се критички преиспитају многе одредбе из радног права, пензијског и инвалидског осигурања, социјалне и дечје заштите, здравствене заштите као и из области просвете и образовања. Посебан акценат треба да буде у отклањању недостатака који су ометали остваривање уставног права о слободном родитељству.

Нарочито значајну улогу има породично право у правцу изграђивања нове социјалистичке друштвене основе породичног живота, у даљем продубљивању и развијању хуманих односа у браку и породици, у обезбеђивању услова за стварање слободних и хуманих личности у браку и породици, као и у подстицању отварања породице према самоуправном друштву и акционе улоге радног човека у томе, јер су то све неопходне претпоставке за стварање повољних породичних услова за слободно и одговорно родитељство.

Полазећи од ових општих задатака, нарочито треба подвући потребу реализације уставне одредбе из члана 191. Устава СФРЈ и одговарајућих одредаба републичких и покрајинских устава у следећим правцима:

— У политичко-нормативним документима нашег друштва о целокупном друштвеном развоју, чији саставни део постаје и задатак на хуманизацији биолошке репродукције и на афирмацији права човека да слободно одлучује о рађању деце;

— у законодавству о удруженом раду, које садржи значајне задатке и у области социјалне политике, и у коме треба стално да долази до пуног изражаја повезивања економске и социјално-биолошке сфере, слободне размене рада, утицаја непосредних произвођача на кретање и расподелу дохотка, као и на све друге сфере друштвеног живота;

— у законодавству из области радних односа, где има више нерешених питања, као што су уклањање фактичких дискриминација у погледу, рецимо, једнаког третмана при запошљавању жена, посебне заштите жене као мајке у радном односу, прековременог и ноћног рада мајки и омладине, питања услова и дужине трајања одсуства због порођаја, итд.;

— у законодавству о социјалној и дејој заштити, у којима треба да се испоље принципи социјалистичког хуманизма и солидарности, нарочито на побољшању услова за остваривање биолошке функције и за бригу о деци и свим другим лицима којима је неопходна помоћ друштвене заједнице; даљи развој самоуправног права има посебан значај на процес даље подруштвање породичних функција, на заштити материнства и на изградњу система васпитних превентивних и куративних установа за предшколску и школску децу, као и за омладину;

— у нормативним актима из области васпитања, образовања и информисања, у којима треба све више да се укључује васпитање и пропаганда за хумане међуљудске односе и односе међу половима, за припремање за брак и породицу. Законодавство у овој области треба да подстиче реформу свеукупног система образовања у правцу уједначавања услова за образовање све деце;

— у даљој продубљеној разради самоуправног права, нарочито у правцу проширења и јачања улоге и значаја самоуправних интересних заједница и месних заједница у остваривању политике слободног родитељства;

— у даљем излагању и усавршавању стамбене политике у правцу олакшања услова за добијање стана младим брачним друговима и младим родитељима, као и у даљем уграђивању елемената солидарности у односу на оне који немају могућности да добију стан;

— у реформи породичног права, које треба да створи повољне услове и за слободно родитељство, нарочито путем веће породично-правне зашти-

те мајке и детета путем веће друштвене бриге за породицу као целину и путем усмеравања међусобних односа у породици и браку у хуманијем правцу путем отварања породице према друштву.

Законодавац убудуће треба да обрати посебну пажњу — када је реч о породичном праву — породично-правним методама планирања породице, и то како природним тако и чисто правним, као што су усвајање, храње-ништво и породични смештај. У том склопу, као задаци поменути су: утврђивање последица у случају неслагања полних партнера о значајним питањима планирања породице, последице вештачког оплођивања, а нарочито могућности утврђивања или оспоравања очинства, последице вештачког зачећа после смрти оца детета, утицаја даљег развоја науке на раздвајање сексуалне и репродуктивне функције, итд.

Када је реч о правним методама, нарочито о усвојењу, позитивна је чињеница да је већина република прихватила уставову потпуног усвојења као значајног метода планирања породице, али и овде треба учинити даље напоре.

Указано је, поред осталог, и на то да у даљој законодавној активности у области социјалне политике и породичног права треба водити рачуна још о неколико чињеница:

— постоји потреба сарадње и размене мишљења, искуства из праксе, па и међурејубличких договарања и споразумевања о неким кључним питањима из ове области, која имају непосредни значај за планирање породице. Организатори саветовања ће у свом будућем раду дати допринос остваривању такве политике на подручју планирања породице која уважава разлике и потребе у појединим републикама и аутономним покрајинама;

— постоји такође, врло изражена потреба за интердисциплинарном и интересорном сарадњом, нарочито о сложеним или граничним питањима која задиру у више правних области, што је потврдила и потреба самог сазивања овог саветовања;

— пожељно је у саму правну норму у свим овим областима што више уграђивати самоуправне методе и методе стручног социјалног рада у циљу демократизације и хуманизације поступка и што ширег обезбеђења људских права и слобода;

— истакнута је и потреба претходних темељних анализа појединих предложених законских решења, као и проверавања у току примене самог закона, у чему треба у много већој мери да се ангажује и научно-истраживачка делатност.

— у међународним правним документима и у значајној међународној активности наше земље, чији је допринос и досада био изузетно велик на усмеравању ка превазилажењу неомалтузијанског схватања планирања породице — као питања демографске политике, или његовог свођења само на проблем легалног абортуса — до прихватања ставова да је планирање породице индивидуално људско право на слободну опцију о рађању или нерађању и на избор одговарајућих метода у регулисању биолошке функције.

У другом тематском подручју:

Остваривање уставног права човека да слободно одлучује о рађању деце у области здравства

Достигнути степен развита медицинске науке све више омогућује човеку да, користећи методе и расположива средства, слободно одлучује о рађању деце. У том циљу треба подстицати научно-истраживачку делатност и повећавати њен допринос у стварању услова за остваривање овог уставног права човека.

Развијањем свести грађана, проширивањем могућности и потребе породице и друштва, стварањем шире заштите путем солидарности грађана у оквиру здравства, здравственог осигурања, пензијског и инвалидског осигурања, социјална заштита и запошљавања, развијањем услова и могућности у области образовања и васпитања и др. стварају се објективно повољнији услови за остваривање уставног права човека да слободно, одлучује о рађању деце.

Остваривање права на слободно одлучивање о рађању деце треба да постане саставни део обавезних видова здравствене заштите грађана, како би се учинио доступним, под једнаким условима, свим грађанима.

Право је човека и уједно одговорност и дужност да слободно одлучује о рађању деце, а као родитеља да користи и ствара све расположиве могућности за обезбеђивање услова за здрав психофизички развој деце у породици и друштву.

Човеку који, из здравствених разлога, не може да оствари своју жељу за рађањем деце треба омогућити, а прописима заштити, да ово право оствари на други начин.

Вештачко оплођивање — коришћењем семена брачног друга или даваоца — један је од могућих начина да се оствари жеља човека да има дете. Међутим, овај начин захтева да су испуњени здравствени услови у жене, мужа или даваоца.

Онима који не желе да рађају децу омогућује се коришћење стручних и научних достигнућа да се даље рађање спречи. За постизање овог циља постоје и користе се више начина. Прописима се омогућује да се искључиво на добровољној основи користе ове методе. Ове прописе треба на основу искустава из праксе и даље усавршавати.

Вештачки прекид трудноће у пракси се често користи. Овај метод треба да се врши на слободан захтев жене, ако су постигнути услови да се обава у одговарајућој здравственој организацији и ако су у интересу заштите здравља испуњени дируги прописани услови, тако да жена и на овај начин може да остварује своје право на слободно родитељство. Даљи развитак и усавршавање овог метода захтева адекватну измену и допуњу прописа.

Спречавање нежељене трудноће помоћу контрацептивних средстава представља најмасовнији начин који се данас користи у нас. Ово, међутим, захтева да се прописима обезбеди стална стручна контрола над средствима која се користе, над последицама као и предузимање ефикасних мера за заштиту здравља жене.

У последње време, у свету и у нас, има жена и мушкараца који захтевају да се над њима изврши добровољна медицинска стерилизација као

метод спречавања могућности да рађају децу. Овај захтев углавном траже брачни другови који у породици имају више деце. Увођење добровољне стерилизације у нас захтева да се прописима предвиди и заштити овај метод регулације рађања.

У трећем тематском подручју:

Интегрисање садржаја у вези са нормативно правним аспектом остваривања уставног права човека да слободно одлучује о рађању деце у наставне програме и планове правних факултета и сродних виших и високих школских установа

Због ширег друштвеног значаја уставног права човека да слободно одлучује о рађању деце потребно је да студенти права и сродних високошколских установа систематски упознају садржај и смисао овог права, као и улогу нормативне делатности у стварању претпоставки за остваривање тог права.

У наставним плановима правних факултета и свих сродних високошколских установа, кроз одговарајуће предмете, студентима треба пружити солидна знања о правном и другим аспектима права човека да слободно одлучује о рађању деце. Од стручних правних предмета у којима се изучавају поједине гране и области права: уставно право, породично право, радно и социјално право, кривично право и слично, пример су дисциплина у којима студиј правног аспекта планирања породице треба да постане интегрални део њиховог садржаја. Наставни предмети, који у образовању правника дају знања о развоју друштва и о специфичностима нашег целокупног друштвеног система, као што су, на пример, социологија и неки економски предмети, треба да упознају студенте и са ширим друштвеним значењем како права човека да слободно одлучује о рађању деце тако и хуманизације односа између полова.

Наставни садржаји у вези са стварањем услова за остваривање права човека да слободно одлучује о рађању деце и даљу хуманизацију односа међу половима не могу имати само ту сврху да студентску младину припремају за добре стручњаке. Ови садржаји треба да им помогну и да их усмере да у свим својим животним активностима, у породичној заједници, у удруженом раду, у месној заједници и другим основним самоуправним организацијама и заједницама доприносе остварењу права човека да слободно одлучује о рађању деце, односно хуманизацији односа међу половима.

Стручно усавршавање после завршетка студија захтев је времена у којем живимо. Неисцрпан извор даљих сазнања и материјал за самосталан избор и допуну знања данас пружају бројни стручни и научни часописи, монографије, студије, резултати истраживања итд. Самоуправљање омогућује да се стално прате нова достигнућа у властитој струци и да се схватају нова сазнања на другим подручјима.

Стварање потребе и навике да се у току студија и касније у звању користи шира литература од основних уџбеника и подстицање семинарским обликом рада са студентима. За обраду тема у оазиса правним аспектом хуманизације односа између полова и остварења права човека да слободно

одлучује о рабању деце семинарски облик рада посебно је погодан јер омогућује да се студентима укаже на друге приступе истим темама и на чињеницу да обимнија литература о њима тек настаје.

Осим самообразовања, за студентску и специјализовану допуну знања дипломираних правника престају разни други организовани облици, као што су, од једноставних: саветовања, трибине, округли столови и сл., а од сложенијих: течајеви за специјализацију и последипломске студије. Сви ови облици усавршавања, погодни су и услед интердисциплинарности тема у вези са питањима хуманизације односа између полова и права човека да слободно одлучује о рабању деце, као и због динамичности промена у друштву и у правном систему.

Учесници саветовања очекују од наставника правних и других сродних високошколских установа свих оних дисциплина и наставних предмета, у којима се изучавају правни или други аспекти уставног права човека да слободно одлучује о рабању деце, да у програме наставе и предмете укључе и ове садржаје.

Са своје стране, наставни кадар правних и сродних високошколских установа може својим научним доприносима и писаном речју користити стручном оспособљавању студентске омладине и даљем усавршавању дипломираних правника и других стручњака. Научна активност овог кадра подједнако је важна и за законодавна решења и за међусобну информисаност самих наставника и научних радника.

III

Савез удружења правника Југославије, као суорганизатор саветовања у правном аспекту планирања породице, оцењујући значај законодавног и самоуправног регулисања новог уставног права човека на слободно одлучивање о рабању деце, у складу са својим програмским задацима, препоручује својим републичким и покрајинским удружењима као и специјализованим удружењима, да предузму одговарајуће акције на реализацији и конкретизацији овог уставног права нормативним путем. Ове акције треба усмерити на убрзавање доношења одговарајућих законских прописа, са једне стране, а с друге на преиспитивање решења и обезбеђивање јединственог приступа основним питањима уставног права о слободном одлучивању рабања деце.

Републичка и покрајинска удружења правника би требало да, преко својих специјализованих и општинских удружења, утичу на регулисање самоуправним општим актима у основним и другим организацијама удруженог рада, самоуправним интересним и месним заједницама, полазећи од решења утврђених у Закону о удруженом раду и у Закону о основама система друштвеног планирања у Југославији.

Савез удружења правника Југославије позива своје чланство да пружи пуну друштвено-политичку и стручну помоћ на свим нивоима организовања субјектима који својом делатношћу могу допринети стварању услова за оживотворење новог уставног права о слободном одлучивању о рабању деце.

Савезна конференција Социјалистичког савеза радног народа Југославије — посебно путем редовног деловања Савета за планирање породи-

це и других својих облика рада — заједно са републичким и покрајинским конференцијама ССРН и њиховим одговарајућим облицима рада, залагаће се да друштвено-политичка активност за стварање услова за остваривање уставног права човека да слободно одлучује о рабању деце буде још више присуна у свакодневној широкој акцији радних људи и грађана у свим организацијама ССРН за унапређење целокупног друштвено-економског положаја човека у нашем социјалистичком самоуправном систему.

У том смислу, организације Социјалистичког савеза, као фронт организационих социјалистичких снага са СКЈ на челу, учиниће посебне напоре да се расправе и активности о питањима о којима је расправљало ово саветовање и задаци који се утврђују овим завршним документом, у потпуности интегришу у редовну делатност радних људи у основним самоуправним организацијама и заједницама, а пре свега, да постану саставни део деловања одговарајућих самоуправних интересних заједница.

При том, Социјалистички савез треба да води идејнополитичку акцију како би и на овом подручју увек преовладала марксистичка сазнања и како би се успешније превазилазило још понегде присутно неразумевање и недовољено познавање питања којима је било посвећено ово саветовање.